

А. В. Серебрнич,*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри української мови*

ЛІНГВІСТИЧНІ Й ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ СКЛАДНИКИ НЕДІЛЬНОЇ ПРОПОВІДІ

Статтю присвячено виокремленню і дослідженню лінгвістичних та екстралінгвістичних складників українськомовної недільної православної проповіді. Виявлено характерні мовні одиниці цього жанру, визначено, що лінгвістична специфіка недільної проповіді найбільше виявляється на лексичному та синтаксичному рівнях мови. З'ясовано особливості структури недільної проповіді й описано екстралінгвістичні фактори, що формують цей жанр.

Ключові слова: релігійний дискурс, недільна проповідь, лінгвістичні й екстралінгвістичні складники.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується посиленням ролі релігії в житті громадян. Релігія як одна з форм буття людини є регулятором її життєдіяльності, сприяє ціннісному осмисленню всього існуючого, поєднуючи таким чином природу, суспільство, людину, буття й небуття, конкретне й абстрактне [11], що насамперед виявляється в специфіці дискурсивного оформлення і лінгвістичного конструювання цього комунікативного жанру (К. Барт, Р. Бультман, Н. Мечковська, Р. Якобсон та ін.). Однак дослідженню зв'язку мови і релігії здебільшого приділяли увагу спеціалісти в галузях теології, соціальних, філософських, історичних наук. Лінгвістичний аспект мови релігії розглядався ними фрагментарно, лише в контексті вивчення інших питань. У мовознавчій же науці взаємозв'язок мови і релігії насамперед есплікується в дослідженнях релігійного дискурсу (див. праці К. Бобиревої, В. Карасика, Є. Кожем'якіна, О. Климентова, Н. Кравченко, Т. Шиляєвої та ін.), під яким розуміють сукупність мовленнєвих актів та набір певних догматичних дій, орієнтованих на залучення людини до віри [2]. Аналіз дискурсу, зокрема і релігійного, передбачає вивчення не лише його мовленнєвого складника, а й комунікативної ситуації, витлумачуваної як єдність об'єктивного і суб'єктивного, вербального і позавербального планів; складне поєднання ментальної репрезентації фрагменту світу та його мовної об'єктивації [1, с. 27]. Всі зазначені складники у межах релігійного дискурсу об'єктивуються в жанрі проповіді, оскільки, виступаючи вторинним релігійним жанром (на відміну від псалмів і притч), вона характеризується відкритістю

комунікативної структури, яка інтегрує власне текст і соціальний контекст (ситуація, учасники комунікації та ін.) [11].

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, незважаючи на те, що власне лінгвістичний аспект релігійної проповіді висвітлювався у лінгвістиці на матеріалі католицької, протестантської, англіканської проповіді, відзначається недостатня вивченість складників українськомовної недільної православної проповіді (далі УНПП) як однієї з базових на її різних мовних рівнях. По-друге, загальна орієнтованість сучасної лінгвістики на дослідження мовлення в контексті його продукування визначає необхідність виокремлення не лише власне лінгвістичних, а й екстралінгвістичних складників УНПП, оскільки їхній синтез максимально увиразнює її специфіку та впливовість.

Об'єктом дослідження є українськомовна недільна православна проповідь як специфічний жанр релігійного дискурсу.

Предметом дослідження є лінгвістичні й екстралінгвістичні складники українськомовної недільної православної проповіді.

Джерельною базою є тексти УНПП (37 відеозаписів проповідей середньою тривалістю 7–10 хв. кожна), записаних автором під час богослужінь безпосередньо в храмі (Церква Святого Пантелеймона у м. Миколаєві). На лексико-семантичному рівні зроблено вибірку із 45 найчастотніших одиниць релігійної лексики (1074 слововживання), на синтаксичному рівні вибірка склала 300 речень різного типу.

Мета дослідження полягала у встановленні характерних особливостей українськомовної недільної православної проповіді на мовному та позамовному рівнях у її проекції на притаманний їй впливовий ефект. Поставлена мета визначила конкретні **завдання дослідження**: проаналізувати структурні елементи текстів проповідей; виокремити характерні складники УНПП на різних мовних рівнях; встановити екстралінгвістичні параметри УНПП.

У статті використано такі загальнонаукові **методи**, як описовий і спостереження над емпіричним матеріалом, аналіз та індуктивне узагальнення отриманих фактів, що відповідно уможливило виявлення специфічних ознак предмета дослідження та синтез теоретичного підґрунтя роботи. Крім того, залучено метод кількісного аналізу для виявлення динаміки зафіксованого фактичного матеріалу. Із спеціальних методів застосовано дискурс-аналіз для визначення дискурсивних характеристик проповіді та встановлення її екстралінгвістичних складників, елементи контекстуально-інтерпретаційного аналізу для виокремлення і значеннєвої кваліфікації лінгвістичних одиниць, характерних для проповіді на різних мовних рівнях, а також елементи компонентного аналізу для висвітлення семантичних ознак фактичного матеріалу.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше об'єктом дослідження обрано саме українськомовну недільну православну проповідь та встановлено її диференційні ознаки на власне мовному (лексико-семантична і синтаксична характеристика) та екстралінгвістичному рівнях.

Теоретичне значення дослідження визначається його скерованістю на розширення теоретичних уявлень про проповідь як жанр релігійного дискурсу, її лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості (дискурсологія), що може прислужитися в поглибленні теорій породження і сприйняття мовлення (психолінгвістика), виявленні факторів оптимізації спілкування (комунікативна лінгвістика) та водночас – його впливових маркерів (сугестивна лінгвістика).

Практична цінність дослідження виявляється в можливості використання його результатів передусім у навчальному процесі під час читання лекцій та підготовки

спецкурсів і спецсеминарів із риторики, дискурсології, стилістики, комунікативної і психолінгвістики.

У науці сформувалося два підходи до розуміння проповіді. Прихильники першого (Я. Амфітеатров, А. Говоров, И. Тріодін, М. Чепік) пропонують розглядати її як вид ораторського мистецтва, що передбачає висвітлення основних релігійних постулатів [10]. Проте таке розуміння є дещо обмеженим, адже до уваги взято лише зовнішню форму проповіді (вербальне втілення), а її внутрішня природа зовсім не розглядається.

Погоджуючись із прихильники другого підходу (Н. Фаворов, Н. Барсов, Ю. Самарін, І. Рудик), розуміємо проповідь як акт мовлення, що виголошується в церкві священнослужителем (адресантом) перед вірянами (адресатом) з метою здійснення релігійного мотивованого впливу [11]. На відміну від інших жанрів релігійного дискурсу, проповідь не є цілком «закритою системою», адже вона співвідноситься із сучасними реаліями, характеризується доступністю для адресата і в той же час не суперечить змісту першоджерела (Біблії, Євангелія).

Недільна православна проповідь має певну структуру, що запозичена з античної риторики [3] та передбачає наявність вступу (характеризується стислістю та повідомляє про те, якій події, уривку з Євангелія присвячено проповідь); нарації (переказ євангельської події); трактування (роздуми священника щодо переказаного уривку, його тлумачення); висновків (у цій частині проповіді підбиваються підсумки, звучать побажання або спонукування до дій, що відповідають нормам християнської моралі) [11, с. 53].

Попри монологічну форму проповіді, значна кількість дослідників, а саме О. Гончарова, Н. Кравченко, А. Михальська, І. Рудик, М. Смирнова, наголошували на її діалогічності (внутрішній і зовнішній). Під внутрішньою діалогічністю науковці розуміють опосередковане залучення слухачів до співпізнання, співпереживання [6]. Як слушно зазначає А. Михальська, у проповіді «звучать кілька голосів, що зливаються в поліфонічну гармонію – це голоси духовних авторитетів, голос самого пастиря і голоси його слухачів» [8, с. 145]. Дослідниця зазначає, що зовнішня діалогічність досягається використанням низки мовних засобів: 1) дієслів та займенників у формі 2 особи множини, що роблять слухача учасником діалогу, апелюючи до його досвіду або логіки, наприклад: 1) *Порівняйте себе із Серафимом Саровським*. 2) *Ви знаєте, що Христос розумів нас з вами дріжджами, які мали увійти в середовище і заквасити його*; 2) питальних речень (за умови правильного інтонаційного оформлення саме вони мають здатність викликати активну вербальну або невербальну реакцію слухача) [10], наприклад: 1) *Чому ж у нас зникає бажання шукати і приймати зерно Божого слова?* 2) *Чи готові ми стати на бік Ісуса?*; 3) цитування Святого Письма, що створює ілюзію діалогу реципієнта не лише зі священником, а й із Богом. І. Рудик наголошує, що «чужа мова» в тексті проповіді грає подвійну роль, адже є основним джерелом аргументації, що використовується проповідником для надання тексту більшої достовірності [11]. Наведемо декілька прикладів: 1) *Він сказав: «Викиньте його геть, геть у темряву непроглядну там буде плач і скрегіт зубів»*. 2) *А він сказав їй словами Апостолів: «Не можна взяти хліб у дітей і кинути його псам»*. *Мається на увазі, що він зовсім інший. Але жінка, не образившись смиренно відповідає: «Так Господи, але ж і пси їдять крихти, які падають зі столу Господнього»*.

Для виокремлення вербальних складників недільної проповіді спиратимемося на елементи традиційної схеми лінгвістичного аналізу тексту, що передбачає виявлення системи мовних засобів, за допомогою яких передається ідейно-тематичний та

естетичний зміст тексту і стає можливим установлення залежності вибору мовних засобів від прогнозованого автором ефекту мовленнєвого впливу [8]. Аналіз особливостей на різних рівнях мови є важливим, оскільки без такого детального розгляду й опису неможливе з'ясування глибинних змістових та комунікативних особливостей недільної проповіді як жанру релігійного дискурсу. Нижче подаємо виокремлені особливості УНПП на лексико-семантичному та синтаксичному рівнях мови як базових для нашого дослідження, оскільки саме на цих рівнях уможлиблюється чітка ідентифікація відповідних мовних маркерів.

Чіткі межі лексичного складу недільної проповіді визначити доволі складно, проте існує константний лексико-семантичний блок, який, за М. Смирновою, характеризується сакральністю, формальною та змістовою консервативністю, що зумовлено необхідністю збереження догматичного потенціалу релігійного дискурсу, в межах якого вона функціонує [14]. З огляду на це із генеральної сукупності (37 текстів недільних проповідей) на лексичному рівні нами виокремлено 45 слів, що відповідають таким критеріальним ознакам: частотність уживання (не менше 10), сакральність, релігійна догматичність [5]. Для систематизації зафіксованих лексем здійснено їх розподіл на власні назви й апелятиви. Перша група налічує 24 одиниці (440 слововживань), які класифіковано в такі підгрупи: а) теоніми (64%): Господь, Христос, Ісус, Спаситель, Бог, Син, Отець, Святий Дух, наприклад: *Якщо ми усвідомимо, що вона на стільки далеко стоїть від Бога, на стільки далеко від святих, тоді вона смиряється; Якщо тобі не віддячили люди, то Господь сповна подбає про це;* б) агіоніми (20%): Лука, Павло, Андрій, Іоан, Лазар, Марія, Марко, Моїсей, Іуда, наприклад: *Всіх учасників цієї розповіді можна поділити на декілька категорій, кожна з яких вибудовує свої значеннєві лінії, через призму котрих Лука майстерно пояснює нам значення цієї історії; Павло пригадує про наше покликання: ми його сотворіння, сотворені у Христі Ісусі для добрих діл;* в) топоніми (10%), пов'язані з біблійними історіями (Єрусалим, Гадарин, Галілейське озеро, Голгофа, Палестина, гора Сінай, Назарет, наприклад: *Господь залишає мешканців Гадаринської околиці, не дозволяючи зціленому іти за Собою, але наказує іти та розповісти ближнім, що Бог зробив йому; Повернення життя синові вдови – це вияв любові не лише до одного юнакадесь у Палестині, а й до всіх, хто ділиться з Богом своїм болем;* г) назви релігійних книг та їх частин (6%): Біблія, Євангелія (євангельське читання), Святе Письмо, Псалми, наприклад: *У одному із Псалмів було написано, що Земля стоїть на місці, а сонце рухається; Уривок з Євангелія, який я щойно зачитав, присвячується покликанню Апостола Пилипа до служіння.* Найбільшою є підгрупа теонімів, що складає 64% від загальної кількості таких лексичних одиниць.

До апелятивів уналежнено 21 лексему (634 слововживання). Їх розподілено на такі лексико-семантичні підгрупи: а) лексеми, що позначають основні релігійні дії та явища (47%): молитися, прощати (прощення), вірити (віра), покаятися (покаяння), помилювати, наприклад: *Тому без щирого покаяння, покаяння зі сльозами, прощення гріхів не буває; Він передає нам деталі віри, які губляться, можливо, в інших саме через те, що вони бачили Христа, вчилися, слухали, ходили за ним;* б) поняттєва релігійна лексика символічного характеру, найчастіше повторювана в УНПП (30%). Наприклад, слово *небо* у релігійному світогляді є символом Божої величі і могутності, вічних благ і щастя для праведників [9, с. 368]: *У Писанні сказано, що ми повинні складти собі скарби на небі: робити добро, освятити свою душу, подбати за її зростання духовне та її наближення до Бога.* Лексема *смерть* у релігійному контексті не має негативної семантики і сприймається вірянами як привілей жити вічним життям із Богом, це

винагорода за праведне життя, наприклад: *Те, що ми називаємо «Я» після смерті не перестає бути, і якщо воно паскудне, то таким воно піде і туди. Ось у цьому і полягає мотивація великих старань над собою.* в) біблійні фразеологізми (23%): Божа благодать, Божа воля, слово Боже, блудний син, вовк в овечій шкурі, голос волаючого в пустелі, наприклад: *Щирість є в людині, яка відкрита до Божої благодаті; У кожного з нас є вибір: бути голосом натовпу, що кричить «Розіпни Його!», чи бути голосом волаючого в пустелі;*

Специфіку жанру проповіді яскраво виражено і на синтаксичному рівні. Синтаксичні особливості цього жанру розглядалися у працях К. Бобирьової, І. Крилової, М. Расторгуєвої, М. Савіної, І. Челишевої та ін. Спираючись на розробки цих та інших науковців, ми визначили такі основні характеристики синтаксичної організації українськомовних православних недільних проповідей (обсяг вибірки склав 300 речень):

а) вживання складних речень (сурядних та підрядних). Вибірка складних речень у текстах УНПП склала 160 конструкцій (53%), із яких 58% – це складні речення з кількома підрядними. Кількісну перевагу таких речень пояснюємо тим, що проповідь покликана не лише констатувати якийсь факт чи подію, а допомогти вірянину встановити причинно-наслідковий зв'язок, що сприятиме формуванню у нього догматичних морально-етичних принципів, а це, у свою чергу, вимагає розгорнутого обґрунтування, наприклад: *Ісус ніби провокував ситуацію на те, щоб все виразніше постало, щоб побачити якісь нюанси, на які, за інших обставин, Він би не звернув уваги; Сьогодні в суспільстві розвинені такі соціальні інститути, що людина, навіть якщо це жінка, навіть якщо вона не має високої кваліфікації, спроможна заробити собі на життя, а в ті часи вдова була примушена жебракувати, щоб заробити собі на життя, а 42% – це складносурядні речення: *Арій мав авторитет, був взірцем для багатьох і за ним пішло багато людей. 2) І от він (монах) прийшов у монастир, а братія не сприйняла і почали йому всяке робити;**

б) прості речення, ускладнені однорідними членами (75 одиниць вибірки – 25%): *Таланти – це не лише різні природні дари, вміння, здібності, матеріальні речі, а й життя, дар любові, можливість творити добро; Ми навчилися розглядати в душах ближніх своїх шляхетність, благородство, милосердя, доброту та інші якості.* Цей тип речень використовується в текстах проповідей для спрощеного, конкретизованого викладу концептуальної інформації;

в) за метою висловлювання виокремлюємо і вживання спонукальних речень (30 одиниць вибірки – 10%), що закликають до здійснення спільних із проповідником кроків, важливих для спасіння [14], наприклад: *Пам'ятаймо, що за тією скрутою, всіма тими проблемами стоїть Господь Вседержитель, який здатен розвести хмари; Будуймо і захищаймо храм душі своєї і не даймо бісам проникнути в нього.* Зазначимо, що для аналізованих проповідей нехарактерним є вживання спонукальних речень зі значенням відвертого наказу, оскільки проповідник ставить себе на один щабель із прихожанами, реалізуючи одну з основних ідей християнства – рівність усіх перед Богом;

г) у межах структурних моделей виокремлюємо і речення зі звертаннями (24 одиниці вибірки – 8%), що здебільшого адресовані прихожанам. *Дорогі браття і сестри!* – найпоширеніше звертання, що найчастіше звучить на початку недільної проповіді, бо саме в такий спосіб священник увиразнює єдність із паствою і повагу до всіх вірян: *Зверніть увагу, дорогі браття і сестри, що Господь наш Ісус Христос безгрішний, але теж боровся із спокусами; А ми, дорогі браття і сестри, часто*

спокушуємось земними насолодами. Недільну проповідь характеризує і звертання *Простіть мене, браття і сестри*, яке передбачає відповідь пастви *Бог простить і нас простить*, що максимально уяскравлює концепт усещення і рівності всіх вірян. Залучення звертань покращує сприйняття проповіді, адже породжує певну реакцію, якщо навіть не вербальну, то таку, що народжується в душі людини [14];

г) відзначаємо і використання риторичних питань (11 одиниць вибірки – 4%), які не передбачають відповіді, але змушують адресатів переосмислити та проаналізувати почуте і лише після цього відповісти собі на поставлене запитання. Такі речення мобілізують ментальну активність, асоціативне мислення, що також употужнює результативність проповіді, наприклад: *Грішники люблять тих, хто їх любить і коли ви позичаєте тим, від кого сподіваєтесь повернення, яка вам за це дяка?; Чи в результаті усвідомлення того, ким є кожна людина, може служіння стати пріоритетом нашого життя?*

Розглядаючи недільну проповідь у межах дискурсу, вслід за О. Селівановою, вважаємо за необхідне розглянути такі основні позамовні складники, як контекст ситуації та канали комунікації [13], що в цілому визначають її екстралінгвальну специфіку.

Контекст ситуації, під яким розуміємо комплекс умов, що забезпечують інтеракцію між комунікантами (див. праці О. Селіванової), містить такі параметри:

- локально-темпоральний, або хронотоп (за М. Бахтіним) недільної проповіді, який доволі регламентований і не передбачає варіативності. Такий тип проповіді чітко «прив'язаний» до місця (храму) та виголошується у певні дні (неділя) й години (після прочитання уривку Святого Письма) служби. Крім того, показовими є й просторові характеристики перебування проповідника: під час виголошення промови він перебуває у святині, тобто священник уже вийшов із вівтаря і тепер знаходиться в середній частині храму разом із прихожанами, що символізує рівність у вірі, але водночас – він усе ще на амвоні (підвищенні), що сприяє підсиленню авторитетності сказаного, виділяє його із загалу вірян;

- емпірично-ситуативний та соціально-ситуативний параметри контексту недільної проповіді передбачають застосування проповідником знань про паству, а саме їхні соціальні ролі, емоційний та психологічний стан, можливі наміри перебування в храмі тощо. Наші спостереження засвідчують, що, готуючись до промови, священник бере до уваги і політичний та економічний стан суспільства (дуже часто, наводячи приклади, проповідник апелює до відповідних актуальних подій, висловлює позицію Церкви щодо них, закликає до толерантності тощо), зважає на закони та норми, якими керуються в соціумі, аналізуючи подію, описану в уривку Євангелія, проповідник проектує її на сучасну ситуацію, що дає можливість не лише краще зрозуміти почуте, а й переконатись у вічності Божих заповідей, у їхньому універсальному характері.

Як невід'ємні складники цілісного символічного дійства – ритуалу богослужіння під час виголошення проповіді активно залучаються невербальні компоненти – і загальносеміотичні (колір, світло, запахи тощо), і паралінгвістичні (жести, міміка), які максимально увиразнюють ідею проповіді в цілому.

Колір є одним із найінформативніших екстралінгвістичних елементів. Психологами встановлено, що врівноважене співвідношення кольору у певному середовищі привертає увагу реципієнтів, заспокоює, покращує процес комунікації. Колір суттєво впливає на психоінтелектуальний стан людини, оскільки апелює не до логіки, а до відчуттів та асоціацій [4]. Колір оформлення храму і вбрання священнослужителя в християнській традиції має величезне усталене значення для

прихожан. Для недільних богослужінь традиційними є жовті або золоті кольори, які використовуються у неділі вшанування пам'яті пророків, апостолів, святителів. У церковній традиції ці кольори – символ царської гідності та влади [12]. Психологи ж наголошують, що вони стимулюють мозок, привертають увагу і сприяють кращому запам'ятовуванню інформації.

Під час недільних проповідей у дні пам'яті преподобних, подвижників та мучеників, а також у свята, що припадають на неділю (Вербна неділя, День Святої Трійці), основним кольором є зелений. У християнстві цей колір асоціюється з переродженням, перетворенням навколишнього світу, вічністю [12]. К. Ізард, М. Люшер, Г. Фрілінг зазначають, що зелений – це колір спокою, балансу, він символізує життя. Недільні ж проповіді, що виголошуються у періоди постів, характеризуються фіолетовим або темно-червоним убранням храму та одягом священника. Для вірян ці кольори символізують духовне старання й умиротворення [12]. Для таких періодів церковного року (піст) ці кольори обрано не випадково, адже у психології червоний – колір заборони, однак разом із тим вказує на дієвість; фіолетовий символізує нестабільність внутрішнього стану людини. У період після Великодня та Різдва, а також у неділі вшанування Пресвятої Богородиці переважає білий колір. Він є символом просвітлення, непорочності, за церковними уявленнями це колір, що втілює силу денного сонячного світла, яке виражає спорідненість із божественною силою [12].

Отже, кольорова гамма, що супроводжує недільну проповідь, не лише викликає певні емоції у людини [4], а й має символічне значення, яке употужнює загальну впливовість релігійного дискурсу в цілому.

Особливим є також освітлення в храмі під час недільної проповіді. Протягом літургії горять свічки та лампадки біля кожної з ікон, деякі додаткові бокові світильники, а починаючи від читання Євангеліє та протягом усієї проповіді додатково горить і паникаділо (багаторушна люстра, що знаходиться в центрі основної частини храму). Це створює святкову атмосферу недільної проповіді, акцентує на її важливості.

Жести і міміка відіграють важливу роль у комунікації [15], зокрема і релігійній, адже правильно підібрані рухи тіла та вираз обличчя допомагають налагодити психологічний контакт між пастирем та прихожанами, створюють довірливу, комфортну атмосферу спілкування. Проаналізовані нами відеозаписи засвідчують, що, як правило, проповідник є доволі стриманим, зрідка, переважно під час звертання до прихожан або цитати чи наведення прикладу, він робить плавні рухи рукою вперед, не припускає схрещення рук, що свідчить про його відкритість і щирість [16]. Його погляд постійно направлений на аудиторію і не зупиняється на конкретній людині, а переміщується від одного реципієнта до іншого, що відіграє своєрідну консолідувальну роль, асоціюючи всіх вірян до ідеї проповіді [12]. На початку кожної проповіді священник хреститься, покладаючи на себе знак хреста, що вірянами сприймається як благословення, надане йому для подальшої промови, а наприкінці вклоняється, виказуючи шану прихожанам [12].

Принадібно акцентуємо і на ролі просодичних характеристик проповіді, а саме силі і висоті голосу, на темпі та тембрі мовлення, його артикуляційних та інтонаційних особливостях, адже оптимальність подачі аудіальної інформації може значно поліпшити комунікативну результативність [13]. Отець Іван, проповіді якого ми аналізували, має голос середньої висоти (баритон). Промови виголошуються в середньому, іноді повільному темпі (за необхідності акцентувати увагу на певній цитаті, важливій церковній події тощо). Проповідник чітко артикулює слова, що є особливо важливим під час уживання імен святих, географічних назв, історизмів,

релігійних термінів тощо. Ця лексика активно використовується в аргументації, а отже, її правильне сприйняття реципієнтом сприятиме досягненню програмованого результату. Зауважимо, що аналіз цього складника недільної проповіді є одним із перспективних напрямів нашої подальшої дослідницької діяльності.

Отже, мова українськомовної недільної православної проповіді доволі консервативна. На лексичному рівні її ядро становить лексика на позначення основних релігійних дій і явищ та лексика символічного характеру. Шар лексики УНПП містить значну кількість онімних одиниць, які за рахунок сталих асоціацій об'єднують православну громаду незалежно від культурної чи соціальної верифікації вірян. Синтаксична організація українськомовної недільної православної проповіді характеризується синтезом різних типів речення, однак складнопідрядні (32%) переважають над простими (25%) та складносурядними, що сприяє полегшенню встановлення причиново-наслідкових, логічних зв'язків, а отже, покращує рівень засвоєної інформації. На позамовному рівні УНПП характеризується догматичністю й інститутивною зумовленістю. Найактивнішими екстралінгвістичними засобами недільної проповіді є колір, освітлення, а також паралінгвістичні, просторові й просодичні характеристики поведінки священника, що, акумулюючись із текстом проповіді, створюють необхідний фон для максимально ефективного сприйняття інформації і, відповідно, досягнення основної мети проповіді – залучення адресата до віри.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у здійсненні аналізу комплексу семіотичних кодів українськомовних недільних православних проповідей у проекції на їхню впливову домінанту.

Література

1. *Бєлова А. Д.* Лінгвістичні перспективи і прогнози у ХХІ столітті. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. НАН України Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов. Ред. кол.: В. В. Акуленко (голов. ред.) та ін. К.: Логос. 2006. № 1. С. 22–31.
2. *Бобырева Е. В.* Религиозный дискурс: ценности и жанры. *Знание. Понимание. Умение*. 2008. № 1. С. 162–167.
3. *Гаспаров М. Л.* Античная риторика как система. *Античная поэтика: Риторическая теория и литературная практика*. М.: Наука. 1991. С. 27–59.
4. *Зыкин В. Г.* Психология в рекламе. М.: Дата Стром, 1992. 64 с.
5. *Ковтун А. А.* Лексикографічне опрацювання церковно-релігійної лексики в сучасній українській мові. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир. 2014. Вип. 4 (76). С. 191–199. URL: <http://visnyk.zu.edu.ua>
6. *Левшун Л. В.* Проповедь как жанр литературы (на материале проповедей в рукописных и старопечатных сборниках): дис. ... канд. филол. наук. М., 1992. 190 с.
7. *Мельничайко В. Я.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи. *Теорія і практика літературного аналізу художнього тексту*. Тернопіль: Лілея, 1997. № 2. 150 с.
8. *Михальская А. К.* Пути развития отечественной риторики: утрата и поиски речевого идеала. *Филол. науки: сб. науч. ст.* М. 1992. Вып. 3. С. 55–67.
9. *Полный церковно-славянский словарь*. Репр. Воспроизведение изд. 1900 г. М.: Издательский отдел Московского Патриархата. 1120 с. URL: <http://www.slavdict.narod.ru>
10. *Прохватилова О. А.* Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы: дис. ... д-ра филол. наук. Волгоград, 2000. 495 с.

11. Рудік І. В. Англomовна проповідь як специфічний вид мовленнєвого акту (фоностилістичне дослідження) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2005. 207 с.
12. Сафронов А. Г. Психология религии : монография. К. : Ника-Центр, 2002. 224 с.
13. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підручник. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
14. Смирнова М. С. Проповідь у релігійному православному дискурсі ХХ століття: лінгвопрагматичний аспект : дис.. канд. філол. наук: 10.02.15. Маріуполь, 2016. 272 с.
15. Morris D. *The Biology of Art*. London: Cape, 1962. 173 p.
16. Pease A., Pease B. *The definitive book of body language*. Australia : Pease Internationale, 2004. 404 p.

References

1. Byelova, A. D. (2006), *Linguistic perspectives and forecasts in the XXI century. Linguistics of the 21st Century: New Research and Perspectives [Lingvisty`chni perspekty`vy` i prognozy` u XXI stolitti. Lingvisty`ka XXI stolittya: novi doslidzhennya i perspekty`vy`]*, NAN Ukrayiny` Centr nauk. doslidzh. i vy`kladannya inozem. mov. Red. kol., V. V. Akulenko (golov. red.) ta in., Logos, K., № 1, P. 22–31.
2. Bobyreva, E. V. (2008), *Religious discourse: values and genres [Religioznyj diskurs :cennosti i zhanry]*, Znanie. Ponimanie, Umenie, № 1, P. 162–167.
3. Gasparov, M. L. (1991), *Antique rhetoric as a system. Antique Poetics: Rhetorical Theory and Literary Practice [Antichnaja ritorika kak sistema. Antichnaja pojetika: Ritoricheskaja teorija i literaturnaja praktika]*, Nauka, M., P. 27–59.
4. Zazykin, V. G. (1992), *Psychology in advertising [Psihologija v reklame]*, Data Strom, M., 64 p.
5. Kovtun, A. A. (2014), *Lexicographically opratsyuvnya church and religious vocabulary in the modern Ukrainian language [Leksy`kografichne opracyuvannya cerkovno-religijnoyi leksy`ky` v suchasnij ukrayins`kij movi]*, Visny`k Zhy`tomy`rs`kogo derzhavnogo universy`tetu. Zhy`tomy`r, Vy`p. 4 (76), P. 191–199, Rezhym dostupu : <http://visnyk.zu.edu.ua>
6. Levshun, L. V. (1992), *The sermon as a genre of literature (on the material of sermons in manuscripts and early printed collections) [Propoved' kak zhanr literatury (na materiale propovedey v rukopisnykh i staropechatnykh sbornikakh)]* : dis. ... kand. filol. nauk. M., 190 p.
7. Melnychaiko, V. Ya. (1997), *Linguistic analysis of artistic text: tasks and methods [Linhvistychnyi analiz khudozhnogo tekstu: zavdannia i metody]*, Teoriia i praktyka literaturnoho analizu khudozhnogo tekstu, Lileia, Ternopil, № 2, 150 p.
8. Mikhal'skaya, A. K. (1992), *Ways of development of domestic rhetoric: the loss and search for the speech ideal [Puti razvitiya otechestvennoy ritoriki: utrata i poiski rechevogo ideala]*, Filol. nauki : sb. nauch. st., M., Vyp. 3, P. 55–67.
9. *Complete Church Slavonic Dictionary [Polnyy tserkovno-slavyanskiy slovar']*, avt. tekstu protoierey G. D'yachenko. Repr. Vosproizvedenie izd. 1900 g., Izdatel'skiy otdel Moskovskogo Patriarkhata, M., 1120 p. Rezhim dostupu: <http://www.slavdict.narod.ru>
10. Prokhvatilova, O. A. (2000), *Speech organization sounding Orthodox sermon and prayer [Rechevaya organizatsiya zvuchashchey pravoslavnoy propovedi i molitvy]* : dis. ... d-ra filol. nauk. Volgograd, 495 p.

11. Rudik, I. V. *English-language sermon as a specific type of speech act (pho-soloist research)* [Anhlomovna propovid yak spetsyfichniy vyd movlennievoho aktu (fonostylistychnye doslidzhennia)] : dys... kand. filol. nauk: 10.02.04, Odesa, 2005, 207 p.

12. Safronov, A. G. (2002), *Psychology of religion* [Psikhologiya religii] : monografiya, Nika-Tsentr, K., 224 p.

13. Selivanova, O. O. (2011), *Foundations of theory of social communication* [Osnovy teorii movnoi komunikatsii] : pidruchnyk. Cherkasy: Vyd. Chabanenko Yu. A., 350 p.

14. Smyrnova, M. S. (2016), *Sermon in the Religious Orthodox Discourse of the Twentieth Century: Linguistic and Pragmatic Aspect* [Propovid u relihiinomu pravoslavnomu dyskursi KhKh stolittia: linhvoprahmatychnyi aspekt] : dys... kand. filol. nauk: 10.02.15, Mariupol, 272 p.

15. Morris D. *The Biology of Art*. London: Cape, 1962. 173 p.

16. Pease A., Pease B. *The definitive book of body language*. Australia : Pease International, 2004. 404 p.

A. В. Серебрич,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка,*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКИМ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ВОСКРЕСНОЙ ПРОПОВЕДИ

Статья посвящена исследованию лингвистических и экстралингвистических составляющих украиноязычной воскресной православной проповеди. Выделены характерные языковые единицы этого жанра, определено, что лингвистическая специфика воскресной проповеди проявляется на лексическом и синтаксическом уровнях языка. Выявлены особенности структуры воскресной проповеди и описаны экстралингвистические факторы, формирующие этот жанр.

Ключевые слова: религиозный дискурс, воскресная проповедь, лингвистические и экстралингвистические составляющие.

A. V. Serebrych,

*Odessa National University named after I. I. Mechnikov,
Ukrainian language department*

LINGUISTIC AND EXTRALINGVISTIC CONSTITUENTS OF SUNDAY SERMON

The article is devoted to the study of linguistic and extra-linguistic components of the Ukrainian-Sunday sermon. The distinctive linguistic units of this genre are singled out, it is determined that the linguistic specificity of the Sunday sermon is most pronounced at the lexical and syntactic levels of the language. The peculiarities of the structure of the Sunday sermon are elucidated and described extralinguistic factors of this genre.

It is determined that, despite the monologue nature of the sermon, a significant number of researchers emphasized its dialogicity (internal and external). Under the internal dialogue scientists understand the indirect involvement of listeners to coexistence, empathy. External dialogue is achieved by using a number of linguistic means: 1) verbs and pronouns in the form of 2 persons of a plurality that make the listener a participant in the dialogue, appealing to his experience or logic 2) questioning sentences (provided that they have the correct

intonational formulation, they have the ability to cause active verbal or nonverbal listener's reaction); 3) quotation of the Holy Scripture, which creates the illusion of a recipient's dialogue not only with the priest but also with God. Founded out that the language of Ukrainian-sunday sermon is verbally and substantially conservative. At the lexical level, its core is the conceptual vocabulary and vocabulary on the denotation of basic religious actions and phenomena. The vocabulary of the Ukrainian-Sunday sermon contains a large number of onomastic units, which at the expense of established associations unite the Orthodox community, regardless of the cultural or social verification of the believers. The syntactic organization of the Ukrainian-language Sunday sermon is characterized by the synthesis of various types of sentences, but complex sentences (32%) prevail over simple (25%) and complicated, which facilitates the establishment of causal, logical connections, and, consequently, improves the level of the acquired information. At the non-official level, the Ukrainian-sunday sermon is characterized by dogmatism and institutional conditionality. The most active extra-linguistic means of sunday sermon is the color, illumination, and gestures of the preacher. For example, gestures and facial expressions play an important role in communication, including religious ones, because properly selected body movements and facial expressions help to establish psychological contact between the pastor and parishioners, creating a trusting, comfortable atmosphere of communication. Extra-linguistic means, accumulating with the text of the sermon, create the necessary background for maximally effective perception of information and, accordingly, achievement of the main goal of the sermon – involving the addressee in faith. Prospects for further research we see in the analysis of the complex of semiotic codes of Ukrainian-language sunday sermons in the projection of their influential dominant.

Key words: religious discourse, Sunday sermon, linguistic and extra-linguistic components.